
УДК 340.12

О. В. БРУСАКОВА,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

МОРАЛЬНЕ І ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИКИ КОНСТРУЮВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто основні аспекти впливу морального і правового виховання на процес становлення громадянського суспільства в Україні. Основну увагу приділено виховній роботі у навчальних закладах.

Ключові слова: *право, мораль, освіта, виховання, громадянське суспільство.*

Brusakova, O.V. (2015), "Moral and legal education as the factors of civil society formation" ["Moralne i pravove vykhovannia yak chynnyky konstruiuvannia hromadianskoho suspilstva"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 19–23.

Постановка проблеми. Розвиток демократії висуває нові вимоги до політичного і правового виховання молоді. Громадянське суспільство само виступає потужним генератором виховних практик, що формують свідомого громадянина-патріота. Однак це можливо лише за умов наявності в суспільстві високого рівня культури свободи. Участь в ініціативах громадянського суспільства сама собою є виховним заходом. Проте таке виховання є функціональним і без системи інтерціонального виховання в школах та вишах фрагментарним, не формує резистентності молоді до політичних і соціальних дезорієнтирів, що може спричиняти появу правового та аксіологічного нігілізму. Публічність як спостереження ззовні (Н. Луман) також конструює симулякр освітньої реальності, висвітлюючи її патології та зони ризику [1, с. 185]. На сьогоднішньому етапі формування громадянського суспільства в нашій державі на першому місці знаходиться проблема виховання громадянина України, здатного жити у правовій державі. Саме тому сьогодні багато науковців та викладачів звертаються до проблеми визначення психолого-педагогічних засад правового виховання та правової освіти дітей та молоді.

Стан дослідження. Цій проблематиці присвятили свої наукові розвідки вчені різних напрямків: педагоги, психологи, соціологи, юристи, зокрема Ю. Ю. Калиновський, І. М. Евхутіч, О. В. Дручек, А. Я. Азаров, С. В. Шефель, О. В. Фатхутдінова, А. А. Тігова, О. В. Татаринцева, В. О. Сухомлинський, С. К. Костючков та багато інших.

Метою статті є висвітлення впливу морального та правового виховання молоді на становлення громадянського суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблема становлення демократичної культури в Україні є надактуальною і базується, перш за все, на конституційних положеннях як пріоритетах загальнонаціонального розвитку. Простежується взаємообумовленість існуючих конституційних норм в Україні та процесу становлення демократичної правової культури вітчизняного суспільства. Це віддзеркалюється і в сьогоднішніх диспутах щодо підходів до розуміння права, закону як форми його існування тощо. Основою демократичного ладу в правовій державі є людина, для якої демократія є природним середовищем задоволення її особистих та суспільних потреб. Сучасна демократія вимагає від особистості високий рівень моральних цінностей, знання правових основ, законів і законодавчих норм та усвідомлення нею власної ролі

і значення в житті суспільства, відповідальності за долю своєї держави.

Виховання громадянина та формування морально-правових відносин у державі повинно починатися, перш за все, в освітньому просторі. У межах сучасних соціокультурних контекстів, які, зокрема, характеризуються і репрезентаціями моралі і права в освіті, особливого значення набуває питання про співвідношення моралі і права у педагогічних відносинах. Тому мораль і право – це аксіологічні константи буття сучасного освітнього простору та чинники конституювання освітньої спільноти. Проблема осмислення аксіологічної площини буття освітнього феномена є дуже актуальною, завжди затребуваною і апіорі терміновою, адже освіта є центром життя (в суб'єктивному аспекті осмислення цього феномена) і центром буття (в об'єктивному зрізі рефлексії та обґрунтування). Саме освіта є відображенням людського погляду на світовий простір, вектором його розуміння та духовним аспектом відчуття і уявлення. Вона є неповторним варіантом самоосвіти з одного боку, і індивідуальною версією втілення ціннісних надбань людського простору буття – з іншого аспекту розуміння її феномена і загадки [2, с. 78]. Мораль і право повинні відігравати значну роль у конструюванні освітньої реальності в Україні.

В умовах становлення української державності особливо актуальним є запровадження морально-правових відносин у сучасних освітніх спільнотах та вивчення моралі та права в освітньому вимірі з метою ефективного використання їхнього виховного потенціалу. Необхідно підкреслити, що головна функція моралі – це формування духовності особистості та духовної культури нації. Певна відчуженість від загальносвітової культури, знецінення престижу освіти та інтелектуальної креативної діяльності, заниження моральних критеріїв своєї та чужої поведінки складають невирішені проблеми при формуванні активно-позитивної життєвої позиції підростаючого українського покоління.

Для того, щоб посісти гідне місце поряд з високорозвинутими державами світу й конкурувати у сучасному світовому співтоваристві, Україна за допомогою системи освіти має не тільки готувати кваліфікованих фахівців, але й формувати соціально зрілих, відповідальних, культурних, духовно розвинених громадян. Саме такі особистості становлять питоме тло громадянського суспільства, сприяють розвитку правової держави.

Підготовка спеціаліста передбачає виховання особистості, яка зуміє правильно обрати

свій шлях у житті, спираючись на власні можливості; ставитиме перед собою завдання самовдосконалення та саморозвитку; позитивно впливатиме на життя та розвиток суспільства. Але цей вплив можливий тільки на основі високого професійного рівня отриманих знань та морально-правової свідомості фахівця. Безумовно, духовність і мораль – це взаємопов'язані регулятори суспільних відносин, які традиційно є чинниками організації взаємин і зв'язків, у процесі яких виявляється ставлення особистості до людей та до самої себе. Моральне виховання формує в людині характерні для суспільства норми поведінки на основі правових взаємовідносин. Відповідно до цього, професійна підготовка майбутнього фахівця у вищих навчальних закладах повинна включати й виховання духовно-моральної та правової компетентності, що надасть йому можливість бути гідним суб'єктом громадянського суспільства.

Людина може бути компетентною як юрист, але відсутність у неї належно розвинених власних особистісних компетенцій (комунікативність, презентабельність, повага до людей, толерантність, моральність, високий рівень правосвідомості, гнучкість тощо) значно зменшує результативність та ефективність її роботи і ступінь гармонізації з правовим суспільством. Саме особистісні компетенції дають можливість досягти успіху в професійній діяльності та задовольнити суспільний запит на фахівця як носія знань, моралі та права. Бути компетентним фахівцем – означає бути всебічно обізнаною у всіх сферах своєї професійної діяльності особистістю, вміти на основі здобутих знань і навичок кваліфіковано орієнтуватися у будь-якій неординарній ситуації і приймати нестандартні рішення, не порушуючи моральні та правові імперативи буття.

Сукупність духовно-моральних уявлень складає концептуальну модель професійної підготовки майбутнього фахівця. Розглядаючи духовно-моральну підготовку як частину професійної підготовки у ВНЗ, варто зазначити, що така компетентність визначається рівнем свідомості та самосвідомості, духовними ціннісними орієнтаціями, які проявляються у колективі. Особистісна культура майбутнього фахівця визначається рівнем набуття ним системи моральних знань, духовно-моральних переконань, оволодіння знаннями щодо тлумачення та застосування моральних норм у житті з глибокими ціннісними установками, вольовими компетентнісними якостями, які координуватимуть правосвідому професійну діяльність [3, с. 135].

Сучасне українське суспільство вже визначилося з тим, що демократичні та моральні цінності відображають гуманістичні, тобто загальнолюдські, абсолютні цінності. Отже, перед вітчизняною освітою необхідно поставити завдання виховання підростаючих поколінь на принципах громадянського суспільства, що втілюють ідеали гуманізму. Зазначимо, що зараз активно обговорюється в суспільстві проблема модернізації освіти. Розглядаються та проєктуються різні моделі цієї модернізації – від радикальних до помірних. Все це, безперечно, вписується у контекст формування громадянського суспільства в нашій країні. На нашу думку, суб'єкти громадянського суспільства повинні більш активно та системно впливати на покращення морально-правового клімату в освітніх закладах.

Піднявшись з руїн тоталітарної системи, Україна прагне побудувати повноцінне громадянське суспільство, в якому держава гарантує усі права і свободи, а громадяни, в свою чергу, відтворюють демократичні цінності й користуються ними. У цьому контексті актуалізується необхідність подолання успадкованих від бюрократичної командно-адміністративної системи фундаментальних відмінностей між політичною та соціальною владою, публічним та приватним правом, санкціонованою державною інформацією та громадянською думкою, й утвердження переходу до сталого гуманістичного за своєю суттю розвитку. Отже, утвердження демократичного ладу, основою якого є людина, допоможе розкрити її потенціал, що сьогодні розглядається як один з найважливіших національних пріоритетів [4, с. 97].

Саме при демократії розквітає громадянське суспільство як система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що покликані сприяти реалізації інтересів індивідів та їх колективів. Ці інтереси і потреби виражаються і здійснюються через такі інститути громадянського суспільства, як сім'я, релігія, система освіти, наукові та професійні об'єднання, організації, асоціації, що здійснюють свою діяльність на основі реального самоврядування [5, с. 39]. У концепції громадянського суспільства ключовими є такі елементи, як людина, родина, народ, держава, які, передусім, стають предметами політичної діяльності. Найвищою соціальною цінністю громадянського суспільства є людина, яка потребує створення гідних умов для розвитку та самореалізації. Отже, права та свободи особистості визначають зміст діяльності соціальної держави і громадянського суспільства.

На тлі суспільних перетворень та їх впливу на трансформації у системі освіти важливу роль відіграє питання формування громадянина, його громадянської культури, освіченості у правовому, суспільному та політичному полі. Питання «громадянської освіти» постає в даному аспекті одним з ключових. Особливу роль у характеристиці «громадянської освіти» відіграють ті процеси, що пов'язані з інтеграцією України в європейський та світовий освітній простір. Адже пріоритетом нашої країни проголошується саме формування свідомого, активного, демократичного громадянина, здатного жити та діяти у громадянському суспільстві, що постійно оновлюється і розвивається.

Такі фактори, як низький рівень правових знань та правових очікувань, готовність і спроможність користуватися лише частиною проголошених прав, перш за все трудовими правами, нехтуючи при цьому загальними природними правами і свободами людини, правовий нігілізм та правовий інфантізм, на жаль, характеризують правосвідомість сучасного українського суспільства. Це явні або завуальовані риси та стереотипи, які залишилися у спадок від тоталітарного минулого. Завданням педагога є врахувати та подолати їх. Хоча, як зазначає сучасний дослідник Ю. Ю. Калиновський, ці характеристики «впливають на загальний рівень правосвідомості та правової культури

українських громадян, а їх «викорінення» є складним, поступовим процесом, який обумовлений не стільки індивідуальним розвитком окремих громадян, скільки утвердженням демократичних, правових норм та цінностей у сучасній Україні» [6, с. 168].

Висновок. Демократія вимагає більше, ніж ухвалення законів і заснування демократичних установ. Зрештою, вона, щоб працювати, повинна бути в серці та розумі громадян. Демократії потрібна політична, моральна та правова культура, яка її підтримує. Інституційне оформлення відкритого демократичного громадянського суспільства, захищеного й підтримуваного державною владою, відповідальною перед суспільством, можливе за умови виховання демократично налаштованих громадян як обов'язкової складової сталої демократії [4, с. 104]. Генеза демократичних засад суспільного буття, трансформації, що відбуваються в економіці, суспільному і духовному житті та в ціннісних орієнтаціях українського соціуму, спрямування інтеграційного вектору України у бік європейського простору (політичного, економічного, освітнього) зумовлюють розвиток відповідної системи освіти, яка за своїм змістом і методологією покликана формувати високоморальну особистість з високим рівнем правотворчості, справжнього громадянина країни з європейською самоідентифікацією.

Список використаних джерел

1. Luhmann N. Gibt es in unserer Gesellschaft noch unverzichtbare Normen / Niklas Luhmann. – Heidelberg : Klett, 1993. – 440 s.
2. Куріто О. В. Методологія осягнення аксіології в сучасній філософії освіти / О. В. Куріто // Гуманітарний часопис. – 2012. – № 1. – С. 78–85.
3. Мачинська Н. І. Теоретичні аспекти духовно-моральної компетентності майбутніх фахівців / Мачинська Н. І. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка». – 2012. – Вип. 21 : Духовно-моральне виховання молодого покоління. Вітчизняний і зарубіжний досвід. – С. 131–136.
4. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку : монографія / В. О. Огнев'юк. – Київ : Знання України, 2003. – 447 с.
5. Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії / С. К. Костючков // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. Серія: Політологія. – 2012. – Т. 182, вип. 170. – С. 38–40.
6. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія / Ю. Ю. Калиновський. – Харків : Право, 2008. – 288 с.

Надійшла до редколегії 25.08.2015

БРУСАКОВА О. В. МОРАЛЬНОЕ И ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ФАКТОРЫ КОНСТРУИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Рассмотрены основные аспекты влияния морального и правового воспитания на процесс становления гражданского общества в Украине. Основное внимание уделено воспитательной работе в учебных заведениях.

Ключевые слова: право, мораль, образование, воспитание, гражданское общество.

BRUSAKOVA O. V. MORAL AND LEGAL EDUCATION AS THE FACTORS OF CIVIL SOCIETY FORMATION

The article deals the main aspects of the influence of moral and legal education on the process of civil society formation in Ukraine.

The state performs an important task of forming a high morality, respect for law, legal culture of the society aiming to build a constitutional state with a developed civil society free from legal disregard, contemptuous attitude towards state law and indifference to the rights and freedoms of a man and a citizen. One should ensure the legal equality of all members of the society, stimulate and cultivate legal culture, which will affect the level of lawfulness, justice, integrity and respect for the rights of all participants of legal relations and the development of civil society. Apparently, such positive steps taken in the direction of a developed legal society is impossible without the participation of the state in legal education of the citizens. Therefore, a lot of attention should be given to educational work in educational institutions.

Keywords: *law, morality, education, civil society.*